

Szenttamás látképe a pravoszláv templommal a Ferenc-csatorna felől

Egy ravasz mágikus realista a Délvidékről – Gion Nándor-portré

Kárókatonák, sortüzek, angyalok

A világirodalmi mércével mérve is kiváló elbeszélő, Gion Nándor a helyi színekből kikevert, a délvidéki valóság élményanyagából építkező próza mestere volt. A közép-bácskai Szenttamáson született író február 1-jén lenne 75 éves.

Mi nem jövevények vagyunk, mi ott őshonosok vagyunk, akik otthon vagyunk, és otthon akarunk lenni. Ezt próbáltam valamiképpen szuggérálni.

■ KURCZ ÁDÁM ISTVÁN

Gion Szabadkán géplakatosnak tanult, aztán az Újvidéki Egyetem magyar szakát végezte el. Rádiós újságíróként kezdett dolgozni, majd az Újvidéki Színház igazgatója, később az Újvidéki Rádió magyar szerkesztőségének főszerkesztője lett. 1993-ban Budapestre települt, és Szegeden halt meg 2002-ben.

Ezek talán a legfontosabb, száraz életrajzi tények.

Ami viszont biztosan fontossá teszi Giont, hogy közben írt vagy húsz remek könyvet. A kárókatonák még nem jöttek vissza, az Ezen az oldalon, a Virágos katona, a Sortüz egy fekete bivalyért vagy az Ez a nap a miénk ma már a magyar irodalom klasszikusai közé tartoznak. A Gion-kötetekben lévő regények, novellák áradó mesélőkedvvel, remek humorról és ironiával fűszerezett történetek. Karakteresen különböző művek és mégis egységes írói világ – a magyar és a világirodalom legjobb elbeszélői hagyományából.

A Délvidék magyar irodalmát kezdettől fogva a helyi színeket ábrázoló realista és a mindig újító avantgárd törekvések kettőssége határozta meg. Gion Nándor legjelentősebb művei is a helyi valóság talaján állnak, és ezer szállal kötődnek a szülőföld világához. Gion pályája az Új Symposion folyóirat írói között indult az 1960-as évek derekán, rögtön a szókimondás határait feszegetve. Több írása, illetve kötete is irodalmi díjat nyert, de némelyik művének politikai-történelmi célzásai miatt az író otthon és Magyarországon is egyre nehezebb alkotói és egzisztenciális helyzetbe került. Magyarországon műveit tiltó-

listára tették, budapesti élményeit közlő naplója miatt pedig még az országból is kitiltották az író. (Ezzel akkor szembesült, amikor feleségét magyarországi születésre akarta vinni, de őt már nem engedték át a határon.) Ekkortól Gion erős öncenzúrát gyakorolt, ami abban nyilvánult meg, hogy egyre inkább a sorok között fejezte ki üzeneteit. Írásai ezután nem szűrték szemmet, úgyannyira, hogy újra rangos irodalmi, sőt politikai díjakat nyertek; az író pedig a Vajdasági Íróegyesület elnöke lett, sőt még a Jugoszláv Írószövetség elnökségébe is beválasztották.

Gion Nándor méltán legismertebb műve a Latroknak is játszott című regénytetrológia. Ennek első két kötetében (Virágos katona, Rózsaméz) 1898-tól 1941-ig nagy mesélőkedvvel dolgozza fel a Délvidék történelmét saját családja sorsában. Szinte tárgyilagosan, de szeretettel ábrázolja a köznapi élet megismételhetlenségét, nagyszerűségét. Valahogy úgy, mint ahogy – ha szabad más művészeti területről példát hozni – Pieter Bruegel is a németalföldi parasztjeleneteket ábrázoló képein.

Gion érzélgősség nélküli, egyszerű nyelven írt regényei fontos emberi értékeket és dilemmákat mutatnak be, és különösen hangsúlyosan jelenik meg bennük az identitás kérdésköre. Gion szerint ugyanis a többnemzetiségű összetétel, illetve „az ebből eredő kérdések, legemberségesebb megoldások egy ilyen környezetben, mint a Vajdaság, egyszerűen olyan örök témák, mint a szerelem és a halál

más környezetben”. A regények legfőbb kérdése talán mégis inkább az, hogy hogyan lehet boldognak lenni a világban, ahol szinte minden ez ellen dolgozik. És a válasz: „el kell menni onnan, ahol a ronda dolgok történnek, ki kell lépni a képből, ahol a Megváltót korbácsolják”. A regény címszereplője, a virágos katona egy stációkép mellékalakja, aki annak ellenére boldog, hogy éppen a Megváltót kínozza, sőt „komoly arccal mosolyog, mintha nemcsak a körülötte tolongó emberekről nem tudna semmit, de még a kezében tartott korbácsról sem”.

Valóság és képzelet sajátos elegye jellemzi Gion írásait, emiatt a mágikus realista alkotók közé sorolják, stílusát pedig a nagy dél-amerikai írókéval, például García Márquezével rokonítják. Azokon a sarkalatos pontokon, ahol Gion eltért az általa jól ismert helyi vajdasági társadalmi-történelmi valóságtól, kódozva foglalt állást a saját korában politikai okokból nem tárgyalható kérdésekben. „Csúsztatásai” segítségével – az olvasók éberségére számítva –, burkolat reflektált a történelmi-társadalmi és különösen a kisebbségi problémákra.

Példa Gion realizmusára: Gizike Schladt megrongált sírköve a szenttamási temetőben

A trianoni országvesztéstől a nemzetiségi jogsérelmekig számos, a saját korában a politikum által tabusított témáról képletes jelenetekben olvasunk a regényekben. A kód egyik kulcsa, hogy a két világháború közötti délvidéki németiség a helyi, immár kisebbségben élő magyarság analógiájaként, illetve szócsöveként, míg a magyarság – kezdve Váry János földesúr kitalált személyén – elnyomó többségként jelenik meg. Azaz a Gion korabeli többségi szerbek szerepét magyar szereplők játsszák a regényekben, az asszimiláció pedig a svábokat sújtja. Az Ezen az oldalon című kötet novellái már a háború után játszódnak. Azt olvassuk bennük, hogy a faluban már csak a német temetőben maradtak svábok. A novellák egyik érdekes „szereplője” egy halott német kislány, *Gizike Schladt*. Az ő emlékét is csak a sírkövén lévő fénykép őrzi – amíg a rosszcsoni fiúk egy szép napon össze nem zúzzák...

Gion az 1930-as években élt magyar szereplőit többnyire mint jó kommunistákat ábrázolja, hogy saját korának délvidéki magyarságát ez által a kissé kozmetikázott előtörténet által is igazolja. Ám még a Rózsaméznek ezekből a közösséget legitimáló részeitől is kiérződik egyfajta ügyesen leplezett rendszerkritika. Az is Gion trükkjei közé tartozik, hogy a délszláv állam közigazgatásának korrupciójáról szerb rendőrfőnököt, míg a trianoni döntés kedvezőtlen következményeiről sváb meg bunyevác gazdát – tehát véletlenül sem magyarokat – beszéltet a regényekben.

Gion gyermekkori élményeiből merítő kalandregényeiben, például Az angyali vigasságban a felnőttek és a gyerekek világa életszerű és nagyon izgalmas jelenetekben csap össze. A Postarablókban nyíltan megjelenik az állandó megfigyeltség élménye: a gyerek szereplők lehallgatják a telefonokat, így átveszik a városka irányítását, és kijavítják, amit a felnőttek csak elrontanak. Ez, bár tekinthető átfogó társadalomkritikának is, még csupán kamaszos csínytevésnek is értelmezhető. A megfigyeltség miatt érzett nyomásztó tehetetlenség majd csak a rendszerváltás után írott Izsakhár című kötet történeteiben jelenhet meg.

Az „ifjúsági” regényekben a legérzékenyebb témákról, a helyi magyarság vágyairól, fájdalomairól és félelméről még áttételesen: a szimbólumok nyelvén olvasunk, azaz a regények sok-sok motívuma megfeleltethető valamely rejtett tartalomnak. A kárókatonák még nem jöttek vissza legfőképpen az 1944-es délvidéki vérengzések allegóriája, a Sortüz egy fekete bivalyért pedig Trianon és a kisebbségi sorsba kerülés, illetve az azóta eltelt évtizedek sajátos írói reflexiója. Ebben a regényben például a gyerekek sortüzet akarnak adni Ácsi Lajos földesúrért, aki a régi „úr” magyar világot jelképezi, amely vele együtt kihalt; az 1941-, ’42-, ’43-, ’44-ben elhunyt, a „kis magyar világ” jelképező Hofanesz kislányokért; meg az 1944-ben elveszejtett apákat jelképező Gergianért; és egy külön macskáért is, amely „lehet, hogy jól járt azzal, hogy felrobbantották. Így nem lett vízi hullá belőle.” Ezzel a meglehetősen sokrétű kapcsolatos gioni asszociációink a gyerekkorában egy szerb társa által majdnem vízbe fojtott írótól a háború végi vérengzések vízbe dobott, vízbe ölt áldozataiig terjedhetnek. (Gion már első, 1968-as regényébe is rejtett ilyen célzást!) És ebben az 1982-es regényben a gyerekek tanára is egyszer csak minden indoklás nélkül azon kezd dühöngeni, hogy még az ő tanítványaiból is lehetnek vízi hullak!

Jugoszlávia felbomlásának előérzete jelenik meg a Börtönről álmodom mostanában-ban, illetve a délszláv polgárháború valósága az Izsakhár című regényben, amelyet még Újvidéken kezdett írni, de már Budapesten fejezett be. Gion a Latroknak is játszott sorozatot is Magyarországon kerekítette ki az Ez a nap a miénk és az Aranyat talált című regényekkel; a Zongora a fehér kastélyból című regényről pedig „ifjúsági” ciklusát is négyrészessé egészítette ki. Gion ekkor már nyíltan írhatott mindarról, ami az egykori Jugoszláviában tabunak számított, ezért ezekben a művekben sokszor felszínre tör a korábban érzékenynek számító politikai-történelmi mondanivaló. Viszont Gion a cenzurális keretek megszüntése, a több évtizedes kényszer alóli felszabadulás után is mértéktartó maradt: humorral és (ön)ironiával tette még hitelesebbé a leírtakat. Budapesti novelláiban a dél felé nyitott Magyarország balkanizálódását, az alvilág fővárosi térfyerését humoros, krimiszerű történetekben, Rejtő Jenő-i stílusban mutatta be.

Gion minden írására igaz, hogy háttérismeretek nélkül is teljes művészi élményt nyújt, ám az összefüggéseket kereső, a valóságot a prózavilággal ütköztető olvasók előtt a jelentések új szintjei nyílnak meg. Gion történetei valószerűek, a filmes vagásokra jellemző szerkesztés miatt pedig magával ragadóan izgalmasak. Az író törekedett arra, hogy úgy írjon, hogy a könyveit könnyen megfilmesíthessék, ami több művével sikerrel meg is történt. (Bár éppen tetralógiája még várja a producereket, akinek viszont biztosan meghálálná a rászánt figyelmet!)

Gion Nándor sajnos nagyon korán, hatvanegy éves korában ment el, pedig biztosan lett volna még mondanivalója. Hogy az alatt a rövid idő alatt, amennyi neki adatott, mégis mennyire sikerült szülőföldje hú krónikásának: emlékei és hagyományai művészi megörökítőjének lennie, arról nem sírfelirata vall, de majdnem. Gion szülőháza a szenttamásiak jóvoltából ma már emlékház. A rajta lévő emléktábla Gionról mint szemtamási (és nem pedig például mint magyar) íróról emlékezik meg.